

Tito u raljama *Krokodila*

Sažetak

Diplomatski sukob između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza 1948. godine nije imao samo političke, gospodarske i socijalne posljedice. Veliki je utjecaj imao i na kulturu i umjetnost. Nakon raskida odnosa s Jugoslavijom, Sovjetski je Savez pokušavao prikazati Tita kao neprijatelja sovjetskoga naroda. Koristeći političke karikature, koje su uglavnom objavljivane u sovjetskom satiričkom časopisu *Krokodil*, antijugoslavenska propaganda uspjela je ostaviti trag u sovjetskoj javnosti.

Ključne riječi:

SSSR, Jugoslavija, diplomatski sukob, Josip Broz Tito, Staljin, političke karikature, antijugoslavenska propaganda

1. Uvod

Sukob Jugoslavije i Sovjetskog Saveza 1948. godine zasigurno predstavlja jedan od najznačajnijih trenutaka u razdoblju Hladnog rata te je kao takav bio popraćen i u onodobnom tisku. Tisak je, kao najrašireniji medij, imao i društvenu i političku ulogu. Povjesničarka Lidija Bencetić ističe kako je uloga tiskanih medija „više značajna – informiraju javnost, sudjeluju u kreiranju javnoga mnijenja, ali i nameću odnosno proklamiraju stavove uredništva, vlasnika novina ili nositelja državne vlasti”.¹ Kako je društveno angažirana karikatura sastavni dio novinstva, tako sudjeluje u svemu navedenom te su njome popraćena sva važna društvena i politička zbivanja što ju čini važnim historiografskim izvorom.² Ona nastoji duhovitim prikazom raskrinkati najčešće političke negativnosti, izvrgnuti ruglu postupke odgovornih za događaje ili stanje u društvu; ona je sredstvo za promicanje određenih ideja i stavova te time nastoji utjecati na javno mnijenje. Međutim, ona nema uvijek pozitivne ciljeve jer se upotrebljava i u propagandne i političke svrhe te služi poticanju negativnih stereotipa u totalitarnim i demokratskim društvima.³ U skupinu društveno angažiranih karikatura ulazi i politička karikatura. Prema mišljenju Lachlana Moylea političku se karikaturu doživljava kao komentatora zbivanja u društvu. Iako je satirična, nije nužno smiješna, već može biti i smrtno ozbiljna. Moyle napominje kako se za političku karikaturu u novije vrijeme koristi termin *press cartoon*.⁴ Političkim karikatutama karikaturisti ismijavaju i kritiziraju mane političara te na taj način izražavaju

neslaganje s njihovom politikom. Neki komentatori smatraju da karikatura može „ubiti“ u društvenom smislu odnosno da može osobu ili društvenu skupinu ili pojavu učiniti društveno irelevantnima. Na taj način politička karikatura postaje moćno oružje u obračunu s političkim i društvenim neprijateljima.⁵

Sloboda je izražavanja u karikaturama uvjetovana oblikom vlasti i društvenim uređenjem, stoga se ograničenja u demokratskim društvima razlikuju od ograničenja u totalitarnim društvima. Filmski redatelj i novinar Fadil Hadžić navodi kako su ograničenja u totalitarnim društvima veća, tamo postoji tzv. „vladin humor“ ili „režimski smijeh“ uslijed čega se humoristični listovi i karikature pretvaraju u svoju suprotnost, a na udaru satire nisu vlastodršci već heretici i svaki oblik opozicije.⁶ Karikatura ima ulogu političkog agitatora pa se naziva „angažirana karikatura“. Upravo je ovakva vrsta karikature vidljiva za vrijeme diplomatskoga sukoba između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza gdje je na udaru satire bio jugoslavenski državnik Josip Broz Tito.

Kao predmet proučavanja i analize, političke karikature Tita u Sovjetskom Savezu, postale su zanimljive istraživačima tek u novije vrijeme. Proučavali su ih ruski znanstvenik Jurij Kostiljev⁷, finska znanstvenica Reeta Kangas⁸ i britanski znanstvenik John Etty⁹, dok ih je usputno spomenula bugarska znanstvenica Marijana Piskova.¹⁰ O političkim karikaturama Tita u Sovjetskom Savezu pisao je i crnogorski povjesničar Radoica Luburić.¹¹ U kontekstu hrvatsko-ruskih književnih, karikaturnih i filmskih veza (1917.–1991.) spominje ih i hrvatska rusistica Ivana Peruško Vindakijević.¹²

S obzirom na sve navedeno, rad se bavi analizom karikatura koje su izlazile u sovjetskom satiričkom časopisu *Krokodil* i nastale u razdoblju od 1949. do 1952. godine. Zbog nedostupnosti izvora istraženo je samo sedam karikatura, a u središtu zanimanja ovoga rada nalaze se sljedeća pitanja: *Na koji je način prikazan Tito? i Kakvu su ulogu imale političke karikature u sukobu Sovjetskog Saveza i Jugoslavije 1948. godine?*

2. Sukob Jugoslavije i Sovjetskog Saveza 1948. godine

Potpisivanjem Ugovora o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći i suradnji Jugoslavije i SSSR-a 11. travnja 1945. godine obnovljeni su odnosi dviju zemalja koji tijekom Drugoga svjetskog rata nisu bili idealni.¹³ Jugoslavija je do kraja 1947. godine potpisala slične ugovore s ostalim zemljama Istočne Europe pod dominacijom SSSR-a. Posljednji ugovor potpisan je s Rumunjskom 19. prosinca 1947. godine, a označio je konačan ulazak Jugoslavije u regionalan sustav sigurnosti.¹⁴ Vrhunac zbližavanja KPJ s ostalim europskim komunističkim strankama u formalnom je smislu postignut utemeljenjem Informativnog biroa komunističkih partija (Informbiro) ili Komunističkog informacionog biroa (Kominform) u rujnu 1947. godine.¹⁵ Informbiro je na prijedlog sovjetske komunističke partije (SKP(b)) obuhvatio komunističke partije Bugarske, Čehoslovačke, Francuske, Italije, Jugoslavije, Mađarske, Poljske, Rumunjske i SSSR-a. Prema mišljenju povjesničara Ive Banca, Staljin je kasnije iskoristio organizaciju za javne napade na KPJ, odnosno sam osnivački sastanak postavio je temelje da se Informbiro upotrebljava kao forum za ideološke operacije protiv stranaka članica.¹⁶ Sukob sa sovjetskom komunističkom partijom započeo je tijekom rata zauzdavanjem revolucionarnog žara jugoslavenskih komunista, a nastavio se i nakon rata. Staljin nije odobravao brojne Titove postupke, prvenstveno jer su se kosili sa savezničkom politikom i Staljinovim odnosom prema saveznicima, a kasnije, u vrijeme Hladnoga rata, sukob se zaoštrio zbog Titove sve neovisnije vanjske i unutarnje politike koja je bila suprotna Staljinovim težnjama za

homogenizacijom Istočnoga bloka.¹⁷ Vrijeme Hladnog rata razdoblje je zaoštavanja odnosa između Sovjetskog Saveza i Zapada, što je dovelo do stvaranja dvaju antagonističkih blokova i do vrlo napete situacije koja je prijetila izbijanjem novog sukoba. S tim su u skladu bila i Staljinova nastojanja da stvori lager socijalističkih zemalja i osigura potpunu kontrolu nad vanjskom politikom i unutrašnjim razvitkom tih zemalja. Neslaganje između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza moglo se uočiti u jugoslavenskom odbijanju osnivanja mješovitih sovjetsko-jugoslavenskih društava u kolovozu 1946. godine. Osim toga, Jugoslavija je odbila i stvaranje mješovite banke, a do neslaganja je došlo i u vezi s položajem i radom sovjetskih vojnih i civilnih stručnjaka u Jugoslaviji.

Tijekom Drugog svjetskog rata Staljin se zalagao za oblikovanje jugoslavensko-bugarske federacije, a nakon rata sve je više inzistirao na tome. Jugoslavenska je strana to odbijala i predlagala sedmočlanu federaciju u kojoj bi Bugarska bila jedna od jugoslavenskih republika. Također, Jugoslavija je vodila neovisnu politiku prema Grčkoj koja je bila proturječna Staljinovoj politici prema njoj.¹⁸ Kada se Staljin uvjerio da plan dominacije nad Jugoslavijom neće uspjeti mirnim putem, odlučio se na politički, ekonomski, vojni i moralni pritisak. Krajem 1947. godine, skriveno od očiju javnosti, započeo je sukob između rukovodstava Jugoslavije i Sovjetskog Saveza za koji je jugoslavenska strana držala da je u granicama nerazumijevanja.¹⁹ U ožujku 1948. godine došlo je do konkretnih poteza sovjetske strane. Sovjeti su iz Jugoslavije povukli svoje vojne i civilne stručnjake, a Staljin je poslao Prvo pismo Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije (CK KPJ) nakon kojega su uslijedila još dva pisma. U pismima je napadnuta cjelokupna unutarnja i vanjska politika Jugoslavije. Rukovodstvo KPJ optuženo je za širenje antisovjetskog raspoloženja i za predstavljanje Sovjetskog Saveza kao nositelja velikodržavnog šovinizma. Povlačenje sovjetskih vojnih i civilnih savjetnika obrazložilo se neprijateljskom atmosferom spram njih i stalnim nadzorom jugoslavenske službe sigurnosti. Staljin je optužio KPJ zbog nedostatka demokracije, klasne borbenosti i jačanja kapitalističkih elemenata. Optužio je jugoslavensko vodstvo, posebno Tita, da su izjednačili Sovjetski Savez s imperijalističkim silama. Jugoslavenskoj je strani najteže pala Staljinova izjava da jugoslavenski uspjesi i zasluge u Drugome svjetskom ratu nisu ništa veći od uspjeha i zasluga ostalih komunističkih partija u Europi. Staljin je naglasio da nijedna partija ne bi mogla doći na vlast bez sovjetske vojne pomoći niti bi mogla održati vlast.²⁰ Centralni komitet KPJ odbacio je sve optužbe koje su bile navedene u pismima. Također, istaknuo je nezadovoljstvo zbog vrbovanja i špijunske djelatnosti sovjetske obavještajne službe u Jugoslaviji, ali i potvrdio odanost socijalizmu, Sovjetskome Savezu i marksizmu-lenjinizmu.²¹

Na sjednici Informbira u Bukureštu 28. lipnja 1948. godine objavljena je Rezolucija o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije kojom je započela javna faza sukoba između KPJ i komunističkog pokreta kojim je rukovodio Staljin.²² Tito i KPJ optuženi su zbog antisovjetizma, praktičnih i ideoloških grešaka (nepravilne agrarne reforme i odstupanja od lenjinističke teorije partije) te pomanjkanja partijske demokracije.²³ Najozbiljniju točku optužbe predstavljali su: suprotstavljanje rukovoditelja KPJ komunističkim partijama koje su bile u sastavu Informacionog biroa, odcjepljenje od jedinstvenog socijalističkog fronta protiv imperijalizma, izdaja međunarodne solidarnosti radnog naroda i prelazak na pozicije nacionalizma. Ipak, prave Staljinove namjere bile su da „zdravi elementi“ unutar KPJ svojom voljom zbače Tita i njegovo rukovodstvo, a računalo se i na građanski rat u Jugoslaviji u kojem bi bila moguća intervencija Sovjetskog Saveza u svrhu izravnog podvrgavanja.²⁴ Povjesničar Martin Previšić navodi kako se Staljinova procjena, koja se pokazala krivom, temeljila na „uvjerenju da je njegova karizma dovoljna da sruši kult Tita“.

Taj kult imao je „temelje u narodnooslobodilačkom ratu i uglavnom u politici borbe protiv okupatora, a ne u komunističkoj ideologiji koja je kao konkretna praktična politička ideja za vrijeme rata bila u drugom planu“.²⁵

Dan kasnije, 29. lipnja 1948. godine, CK KPJ odobrio je tekst Milovana Đilasa kao odgovor na optužbe iz Rezolucije Informbiroa. U odgovoru se navodi kako su „partijski i državni organi u nekim zemljama narodne demokracije počinili niz neizazvanih akata koji vrijeđaju narode Jugoslavije, njihovu državu i državne predstavnike“.²⁶ Tih dana politički je život u Jugoslaviji bio vrlo intenzivan jer su se odvijale pripreme za V. kongres KPJ. Kongres je započeo 21. srpnja 1948. godine i trajao je do 28. srpnja 1948. godine. Na njemu se vodila rasprava o pobijanju optužbi Informbiroa i dokazivanju da je KPJ najrevolucionarnija partija u Europi i najdosljednija u primjeni marksizma-lenjinizma.²⁷ S namjerom razbijanja KPJ, kongres se odvijao u atmosferi ideološkog, političkog i moralnog pritiska Informbiroa. U međunarodnom komunističkom pokretu, a i izvan njega očekivao se slom KPJ prvenstveno zbog pozicije Sovjetske komunističke partije (SKP(b)) kojoj su se u okviru odnosa u Komunističkoj internacionali pokoravale gotovo sve komunističke partije, ali i zbog vjernosti jugoslavenskih komunista Sovjetskom Savezu.²⁸ Navodeći kako je Rezolucija Informbiroa netočna, nepravilna i nepravedna, delegati su ju odbacili. Odbivši optužbe, sudionici su se zakleli na vjernost Sovjetskom Savezu i Staljinu, a odanost će iskazivati i godinu dana nakon Kongresa.²⁹

Nakon Rezolucije Staljin je protiv Jugoslavije pokrenuo propagandno-političku, ideološku, diplomatsku i ekonomsku kampanju pritiska ogromnih razmjera, a taj je pritisak postajao sve veći i izraženiji.³⁰ Novinar Joško Palavršić navodi kako se propaganda vršila u dva pravca: u „obavješćavanju“ javnosti samih zemalja Informbiroa putem tiska i radio postaja te pritiska na jugoslavensku javnost koji se postizao emitiranjem velikog broja propagandnih radio-emisija na jugoslavenskim jezicima iz svih zemalja Informbiroa. Njihov se broj stalno povećavao – u rujnu 1948. godine bilo ih je dnevno 11, a mjesec dana kasnije 15, da bi broj radio emisija nakon dvije godine narastao na 37, a nedjeljom na 40. Emitiralo se 15 sati dnevno, a nedjeljom 17 sati dnevno.³¹ Titofobija koja se širila sovjetskom kulturom zahvatila je i umjetnost – od književnosti do karikature.³²

3. Krokodil – sovjetski satirički časopis

Sovjetska karikatura o Hladnome ratu najjasnije se može prikazati kroz djelatnost časopisa *Krokodil* (Prilog 1.) koji je izlazio tri puta mjesečno od 1922. do 1992. godine. *Krokodil* nije bio jedini takav časopis tijekom 1920-ih. U tom je periodu u SSSR-u postojao veliki broj satiričnih publikacija. Zbog praktičnih problema (uključujući manjak papira), utjecaja Partije na smanjenje „paralelizma“ (supostojalo je više istih publikacija s identičnim namjerama i metodama) i ideoloških napada, velik se broj publikacija ugasio. *Krokodil* je nakon 1934. godine postao dijelom službenog glasila KPSS-a *Pravde* te se prometnuo u najznačajniji satirički list u Sovjetskom Savezu čije su tiraže dosegle 6,5 milijuna primjeraka.³³ Kako je Centralni komitet 1948. godine opomenuo uredničko vijeće, ono je reguliralo proizvodnju tako da je većinu vremena nakon rata, časopis imao 16 stranica. Časopis je bio je objavljivan 36 puta godišnje (10., 20. i 30. u mjesecu) na novinskom papiru. Satirični je sadržaj do izražaja najviše dolazio u političkim karikaturama i pjesmama, ali i u člancima, pismima, feljtonima i drugim žanrovima. Povjesničar John Etty ističe kako njegov status, kao jedinog satiričnog dnevnika objavljivanog u SSSR-u, pod izravnim utjecajem Partije nakon 1932. godine, vodi do osnovnog, ali do sada neistraženog pitanja, o funkciji vizualne satire, službenog humora i odgovora na njega pod utjecajem države,

Prilog 1. Naslovnica *Krokodila* 1922. godine, izvor: <https://krokodilmagazine.blogspot.com/2014/>

o umjetničkoj nezavisnosti i radničkim praksama i o pravim dosezima *Krokodilove* popularnosti.³⁴

Krokodil se u SSSR-u pojavio u vremenu nastanka sovjetskih masovnih medija, komunikacijskih i emitirajućih sustava, a njegov pad koincidira s pojavom i širenjem interneta. U tom je razdoblju *Krokodil* pružao posredovanu komunikaciju u životu SSSR-a. Iako nije bio previše kritičan prema vladinoj politici ili njezinim osobama, bio je skeptičan u svojim stavovima prema manifestaciji sovjetskog modernizma, unatoč tome što je i sam bio rezultat sovjetske modernizacije. Kritizirao je tehnologiju i pretjeranu mehanizaciju, ismijavao je birokraciju i pretjeranu centraliziranu kontrolu i bio je skeptičan prema urbanizaciji i kolektivizaciji. Vjerojatno učinkovitije nego ostale publikacije u SSSR-u, *Krokodil* je ispunio društvenu ulogu sovjetskih medija kakvu je Lenjin zamislio kada je naglasio važnost novina u djelu *O organizaciji stranke i stranačkoj književnosti*.³⁵

Krokodil je bio vrlo kreativna snaga u vizualnom svijetu sovjetske grafičke satire. Svaki broj sadržava oko 25 karikatura. Velika sličnost s poster umjetnosti osigurala je da njegovi doprinosi vizualnoj komunikaciji budu značajni. Bio je puno manje proučavan od ostalih sovjetskih vizualnih medija, ali nije bio manje utjecajan. Zbog svoje prolaznosti i sklonosti ponavljanju neki znanstvenici podcjenjuju časopis, ali *Krokodil* nudi važnu perspektivu kulturalne promjene od logocentrizma, istraživačke domene koja je bila više analizirana kroz književnost i film.

Metode sovjetske satire bile su izrugivanje i ismijavanje, a njezine su mete, zahvaljujući ideologiji partije, bile prepoznatljive. Velika i važna grupa karikatura izrugivala je domaća mišljenja i važan je doseg političkih mišljenja koja su utkana u njih. Časopis je sadržavao i protuzapadnjačke karikature koje su bile agresivne i

didaktične. Prema Johnu Ettyju, iskopavanje disidentskih mišljenja i pretpostavljanje neprestane vjerne potpore „bila bi dva jednako pogrešna pristupa sovjetskom humoru u *Krokodilu*, iz razloga što je časopis uvijek bio kompleksniji“.³⁶ Naime, prema nekim je istraživanjima *Krokodilov* humor predstavljao veću interpretativnu slobodu nego što se očekivalo. Ipak, funkcija afirmativne službeno-popularne satire kao političkog oružja posebno je vidljiva u karikaturama nakon diplomatskog sukoba 1948. godine.

4. Titofobija

Nakon raskida diplomatskih odnosa Jugoslavije i Sovjetskog Saveza Staljin je započeo oštru kampanju protiv „neprijatelja sovjetskog naroda“ – Tita. U *Pravdi* je 1948. godine objavio članak „Kamo vodi nacionalizam Titove skupine u Jugoslaviji“ kojim je osudio tadašnje jugoslavensko rukovodstvo zbog provođenja nacionalističke politike koja ide „na ruku imperijalistima“.³⁷ Istaknuo je kako Titova skupina nije „shvatila da će zbog nacionalističke politike izgubiti najvjernije saveznike“ te da je jedini izlaz iz te teške situacije u koju je gurnula svoju partiju i zemlju taj da „prizna svoje pogreške i vrati se u okrilje komunističkih partija“.³⁸ Sam članak sadržavao je glavne smjernice za titofobiju koja je, kako navodi Ivana Peruško Vindakijević, u ruskome tisku zavlada od 1949. godine nadalje.³⁹

Kako je sovjetski neprijatelj uglavnom bio povezan sa Zapadom, Tito je u novinskim natpisima nazivan fašistom i američkim špijunom.⁴⁰ Negativno portretiranog, Tita se prozivalo i zbog ideološke prevrtljivosti i pokvarenosti. Često je povezan s faustovskim sindromom prodaje duše vragu, a korištenjem motiva s prikazom američkih dolara prikazivala se njegova ovisnost o Americi. Jurij Kostiljev navodi nekoliko naslova negativnog portretiranja Tita u sovjetskom tisku: „Titov se režim pretvara u fašistički režim“, „Tito je sluga američkih imperijalista“, „Tito je washingtonska marioneta“, „Titove su beogradske jude izdale socijalizam i demokraciju“.⁴¹ Sovjetski je tisak Titov grijeh i grijeh njegove najuže klike personalizirao oslobodivši i tako jugoslavenski narod od odgovornosti za počinjena zlodjela.⁴² Prema tome, Tito je u sovjetskom tisku podlegao dvostrukoj kanonizaciji – i kao vanjski i kao unutarnji neprijatelj.⁴³ Karakteristike vanjskog neprijatelja predstavljale su američku marionetu, špijuna i gramzljivog buržuja. U nastojanju da se titofobija proširi u narodu, koristilo se i usmeno stvaralaštvo, odnosno sovjetski folklor. Kao unutarnji neprijatelj bio je često prisutan u vicevima, anegdotama i tzv. častuškama.⁴⁴ Tako se primjerice Samuil Maršak proslavio osmislivši nadimak *Broztitutka*:

Danas Tito
Više nije što je bio,
Promijenio se do neprepoznatljivosti:
Bio je Iosif Tito Broz,
A postao je Iosif Broztitutka.⁴⁵

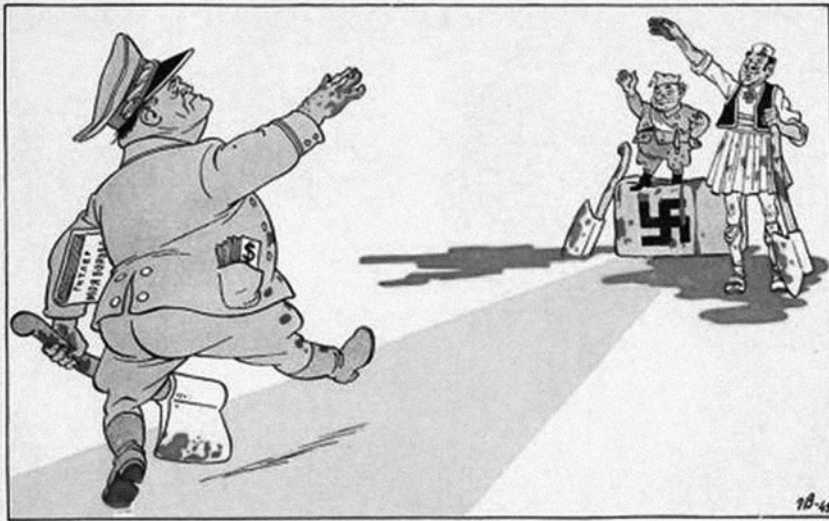
Iako je usmeno stvaralaštvo imalo utjecaja na negativno portretiranje Tita, sovjetska je karikatura bila negativnija i agresivnija.

5. Političke karikature

Kampanja koju je Staljin započeo nakon sukoba s Titom nije bila toliko izražena i populistička u književnosti, koliko u karikaturi.⁴⁶ Etty naglašava kako je uloga političke karikature u oblikovanju javnog mnijenja posebna jer slika ima snažniji

Рис. Г. ВАЛЫКА (по теме Г. Долгача, Москва)

В одном из своих выступлений Тито заявил, что он любит и социальный смысл креста.

Его путь.

Prilog 2. „Njegov put“, *Krokodil*, 1949. izvor: <https://www.blic.rs/riznica/istorije/druze-tito-nacisticka-zmijojosip-broz-u-sovjetskim-karikaturama-posle-istorijskog-ne/t13j401>

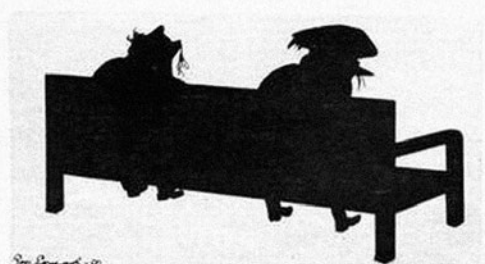
Prilog 3. „Tito i Franco imaju mnogo toga zajedničkog“, *Krokodil*, 1950., izvor: <https://www.blic.rs/riznica/istorije/druze-tito-nacisticka-zmijojosip-broz-u-sovjetskim-karikaturama-posle-istorijskog-ne/t13j401>

У ФРАНКО И ТИТО МНОГО ОБЩЕГО...

Рис. Вод. БОЖИМОВА

...в истощенем...

Сит. Восточный - 20.

...я в бутман.

utjecaj na mozak, nego riječ ili rečenica.⁴⁷ Staljin je u antijugoslavensku kampanju uključio vodeće sovjetske majstore-karikaturiste, kao što su bili Mihail Kuprijanov, Porfirij Krilov i Nikolaj Sokolov iz likovnog kolektiva *Kukryniksy*⁴⁸ te Boris Efimov⁴⁹.

Prva karikatura (Prilog 2.) djelo je sovjetskog umjetnika, karikaturista i ilustratora Genriha Oskaroviča Valjka. Tito je prikazan kao krvavi jugoslavenski vođa koji pozdravlja dvojicu fašista. Po načinu pozdravljanja može se naslutiti kako ga se željelo prikazati kao budućeg Führera. Tomu u prilog idu i Hitlerova knjiga *Moja borba* te sjekira koju drži u ruci. S druge strane, u džepu mu se nalaze dolari čime se implicira Titova novčana ovisnost o Zapadu, odnosno o Americi ili njegova uloga američkog špijuna. Crtež je popratio i tekst u gornjem desnom kutu: *Tito je na jednom od svojih nastupa izjavio da kreće ka socijalizmu svojim putem.*⁵⁰ Ova karikatura inspirirala je ruskog pisca Vasilija Aksjonova na stvaranje Titova lika u romanu *Moskva kva-kva*. O utjecaju te karikature na roman *Moskva kva-kva* govori Aleksandar Kabakov: „Želim se malo praviti važan i ispričati kako sam tvrdio Vasji da znam odakle mu ideja za jugoslavenske mesare-partizane koje spominje u romanu. (...) no ja sam se prisjetio jedne karikature iz *Krokodila* na kojoj je Tito prikazan s mesarskom sjekirom u ruci i u onoj svojoj generalskoj odori (...) Vasja mi je rekao kako je zaboravio na to na svjesnoj razini, ali mi je također dao za pravo. Možda je zaboravio na svjesnoj razini, ali zapamtio na podsvjesnoj“.⁵¹

Na karikaturama (Prilog 3. i Prilog 4.) Borisa Efimova Tito nije prikazan sam. Društvo mu pravi Franco. Tito je prikazan kako drži sjekiru koja je uprskana krvlju. Na sjekiri se nalazi simbol svastike čime se Tita izravno povezuje s fašizmom. Osim toga, naslov na karikaturi (Prilog 3.) eksplicitno povezuje Tita s Francom naglašavajući kako su obojica krvnici što dokazuje i krv na njihovoj odjeći. Karikatura pod naslovom *Trude se*, uz sjekiru i simbol svastike, prikazuje čovjeka koji nosi štap na kojemu se nalazi simbol dolara. Crtežom se ukazuje na fašističku i imperijalističku (američku) suradnju.

Sljedeća karikatura (Prilog 5.), također Borisa Efimova, prikazuje Tita kao krvavu žabu crvena lica i izbuljenih očiju s krvavom sjekirom u ruci. Drugu mu je ruku uhvatio prst ispružene ruke na čijoj se rukavici nalazi simbol dolara. Ovom se karikaturom, kao i prethodnima, povezuje Tita sa SAD-om. Peruško Vindakijević navodi kako su Titovo „Ne“ sovjetski moskovski karikaturisti u svojim crtežima interpretirali

Prilog 4. „Trude se“, izvor: Ivana Peruško Vindakijević, *Od oktobra do otpora*, Zagreb, 2018.

Prilog 5. „Iznova smo iščupali (iz utrobe američke obavještajne službe)”, izvor: Ivana Peruško Vindakijević, *Od oktobra do otpora*, Zagreb, 2018.

Prilog 6. „Zmijsko gnijezdo”, *Krokodil*, 1949., izvor: <https://www.blic.rs/riznica/istorije/druze-tito-nacisticka-zmijo-josip-broz-u-sovjetskim-karikaturama-posle-istorijskog-ne/t13j401>

kao dodvoravajuće „Yes” američkom dolaru pa je iz tog razloga većina političkih karikatura obilovala američkim simbolima.⁵² Satiričnim se prikazom zapravo izražava kritika vanjske politike Jugoslavije koja je nakon sukoba sa Sovjetskim Savezom poboljšala odnose sa SAD-om. Tomu u prilog ide i činjenica nastanka samih karikatura (1949.-1952.) koja se podudara s početkom jugoslavenskog približavanja SAD-u.

Karikatura likovnog kolektiva *Kukryniksy* pod nazivom „Zmijsko gnijezdo” (Prilog 6.) prikazuje Tita kao zmiju u američkom šeširu na čijem su tijelu simboli svastike i dolara. Uz Tita su i zmije koje predstavljaju po jednu njegovu „kvalitetu”: teror, izdaja, diverzija, špijunaža.⁵³ Ističući američke simbole (dolari i šešir s motivom američke zastave) karikaturisti impliciraju da je Tito podčinjen SAD-u zbog ekonomske pomoći koju je Jugoslavija dobivala od nje. Upravo je zbog toga Tito u njihovim očima američka marioneta. Ta se podčinjenost može uočiti i u karikaturi pod naslovom „Sezonska moda: hlače Titova kroja” (Prilog 7.). Metaforičke „hlače Titova kroja” predstavljaju pun novčanik američkih dolara, a Tito je prikazan s američkim detaljima (dolari na generalskoj kapi, kravata s motivom američke zastave i kaubojske čizme). Kao i na prethodnim karikaturama, u Titovoj pozadini nalazi se krvava sjekira što opet implicira da je Tito krvnik.

Posljednja karikatura Borisa Efimova naslovljena „Pomilovan krvnik” (Prilog 8.) prikazuje Tita kako nosi električnu stolicu (izumljenu u SAD-u). Tito je prikazan kao pretio čovjek na čijoj se odjeći i sjekiri nalazi već upotrijebljeni simbol svastike. Kako bi karikatura dobila dozu satire, ispod kabla nalazi se kratak komentar: *Vole me u Americi: dali mi ruku, ponudili stolicu*. Naslovom se sugerira kako je Tito izbjegao električnu stolicu odnosno smrt, a umjesto smrti Amerikanci su mu pružili pomoć. Kritika je ovaj put više usmjerena prema SAD-u, odnosno prema pružanju pomoći „krvniku”. U prikazivanju Titova tjelesnog izgleda (pretlosti) zanimljivo je primijetiti da on podsjeća na karikature Hermanna Göringa (Prilog 9.). Fizičku sličnost moguće je objasniti nastojanjem da se Tita što više poveže s nacizmom, odnosno fašizmom.

Prilog 7. „Modna sezona: hlače Titova kroja“, izvor: Ivana Peruško Vindakijević, *Od oktobra do otpora*, Zagreb, 2018.

Prilog 8. „Pomilovan krvnik“, izvor: <http://krokodilmagazine.blogspot.com/2012/>

Prilog 9. *Krokodil*, 1952., izvor: <http://krokodilmagazine.blogspot.com/2012/>

Тито и гајлаша Крокодија

7. Zaključak

Raskidom diplomatskih odnosa između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije 1948. godine započela je antijugoslavenska kampanja koja je bila najizraženija u karikaturi. *Krokodilovim* političkim karikaturama prvenstveno su se željele potvrditi optužbe na račun Tita iznesene u Rezoluciji Informbiroa. Staljin je u svoju kampanju uključio vodeće sovjetske majstore-karikaturiste poput Borisa Efimova i likovnog kolektiva *Kukryniksy*. Oni su Tita na karikaturama prikazivali kao krvavog jugoslavenskog vođu, fašista i američku marionetu. Kako bi te karakteristike bile jasnije, crteže su pratili simboli svastike i dolara, ali i kratki satirični komentari. Karikaturama se kritizirala vanjska politika Jugoslavije prema SAD-u, ali i vanjska politika SAD-a prema Jugoslaviji. Tito je na karikaturama bio uspoređivan s Hitlerom, Göringom i Francom. Osim toga, Tita se prikazivalo kao krvavu žabu izbuljenih očiju i zmiju u američkom šeširu implicirajući podčinjenost SAD-u. U oslikavanju Titova fizička izgleda ne može se ne primijetiti sličnost s Hermannom Göringom čime se Tita izravno povezivalo s nacizmom odnosno fašizmom. Kako je Tito bio subjekt u većini političkih karikatura, tako je njegov grijeh personaliziran, a jugoslavenski je narod bio oslobođen od odgovornosti za počinjena zlodjela. Političke karikature postale su moćno oružje u obračunu Staljina s Titom. O djelotvornosti tog oružja govori i činjenica da su upravo one ostavile traga u kolektivnoj svijesti sovjetskog stanovništva. Najbolji je primjer karikatura „Njegov put“ koja je poslužila kao inspiracija za Titov lik u romanu *Moskva kva-kva* Vasilija Aksjonova.

8. Popis literature i izvora

Izvori:

www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=30506

<https://www.blic.rs/riznica/istorije/druze-tito-nacisticka-zmijo-josip-broz-u-sovjetskim-karikaturama-posle-istorijskog-ne/t13j401>

<http://krokodilmagazine.blogspot.com/2012/>

<http://proleksis.lzmk.hr/33104/>

<https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1905/nov/13.htm#>

Literatura:

Banac, Ivo. *Sa Staljinom protiv Tita*. Zagreb, 1990.

Bencetić, Lidija. „Sukob Jugoslavije i Informbiroa u karikaturi zagrebačkog „Vjesnika“ (1949.-1960.)“ *Historijska traganja* 16 (2015): 181-198.

Bencetić, Lidija. *Komunizam u slici: društveni i politički život Jugoslavije u karikaturama Vjesnika i Borbe (1945.-1962.)*. Zagreb, 2017.

Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb, 1999.

Bilandžić, Dušan. *Kongresi naše Partije*. Beograd, 1986.

Dubilić, Frano. *Povijest karikature u Hrvatskoj do 1940. godine*. Zagreb, 2009.

Etty, John. *Red Crocodile: the Bravest of the Brave!*, <https://ejournalscambridge.wordpress.com/2015/04/15/krokodil-digital-archive/>

Etty, John. *Graphic Satire in the Soviet Union: Krokodil's Political Cartoons*. Jackson, 2018.

Hadžić, Fadil. *Anatomija smijeha: studije o fenomenu komičnog*. Zagreb, 1998.

Kostylev, Jurij. „Jezični portret Josipa Broza Tita u sovjetskome tisku“, 2011.

Luburić, Radoica. *Vrući mir hladnog rata: hladni rat i sukob Staljin-Tito u karikaturama sovjetske, informbirovske i politemigrantske štampe*. Podgorica, 1994.

Mihovilović, Maroje, Mario Bošnjak, Sead Saračević. *Sukob s Informbiroom*. Zagreb, 1976.

Moyle, Lachlan R. „Drawing Conclusions: Animago-logical survey of Britain and the British and Germany and the Germans in Germans and British cartoons and caricatures 1945.-2000“. 2004. doktorska disertacija.

Palavršić, Joško. *Teška 1948*. Zagreb, 1968.

Peruško Vindakijević, Ivana. *Od oktobra do otpora*. Zagreb, 2018.

Petrović, Vladimir. *Titova lična diplomatija: Studije i dokumentarni prilozi*, https://www.academia.edu/35388538/Titova_lična_diplomatija_Studije_i_dokumentarni_prilozi, Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2010.

Piskova, Marijana. https://www.researchgate.net/publication/317303988_THE_IMAGE_OF_THE_COLD_WAR_CARICATURES

Previšić, Martin. „Informbiroovska emigracija“. *Historijski zbornik* god. LXV (2012): 171-186.

Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991: od zajedništva do razlaza*. Zagreb, 2006.

Žarković, Petar. *Jugoslavija i SSSR 1945-1980: istorijat jednog hladnoratovskog odnosa*, http://www.yuhistorija.com/serbian/medj-politika_txt00c2.html

Bilješke

- 1 Lidija Bencetić, „Sukob Jugoslavije i Informbiroa u karikaturi zagrebačkog „Vjesnika“ (1949.-1960.)“, *Historijska traganja* 16 (2015), 181.
- 2 Frano Dubilić, *Povijest karikature u Hrvatskoj do 1940. godine* (Zagreb, 2009), 34.
- 3 Isto, 10-15.
- 4 Lachlan R. Moyle, „Drawing Conclusions: Animago-logical survey of Britain and the British and Germany and the Germans in Germans and British cartoons and caricatures 1945.-2000“, 2004. doktorska disertacija, 34-35.
- 5 Lidija Bencetić, *Komunizam u slici: društveni i politički život Jugoslavije u karikaturama Vjesnika i Borbe (1945.-1962.)* (Zagreb, 2017), 83.; o karikaturi kao sredstvu političke borbe piše i srpski povjesničar Bojan Simić u radu *Karikatura kao sredstvo političke borbe – primer „Samouprave“, glavnog organa Jugoslovske radikalne zajednice*, https://www.academia.edu/29736374/Karikatura_kao_sredstvo_politicke_borbe_-_primer_Samouprave_glavnog_organu_Jugoslovske_radikalne_zajednice
- 6 Fadil Hadžić, *Anatomija smijeha: studije o fenomenu komičnog* (Zagreb, 1998), 70.
- 7 Jurij Kostiljev, „Jezični portret Josipa Broza Tita u sovjetskome tisku“, 2011.
- 8 Reeta Kangas, *The image of Josip Tito in Pravda's political cartoons*, 2016.
- 9 John Etty, *Graphic Satire in the Soviet Union: Krokodil's Political Cartoons*, 2018.
- 10 Marijana Piskova, *The image of the cold war in caricatures*, 2015.
- 11 Radoica Luburić, *Vrući mir hladnog rata: hladni rat i sukob Staljin-Tito u karikaturama sovjetske, informbirovske i politemigrantske štampe* (Podgorica, 1994.)
- 12 Ivana Peruško Vindakijević, *Od oktobra do otpora* (Zagreb, 2018.)
- 13 Bilandžić smatra kako su izvori sukoba između Tita i Staljina započeli nakon što je Sovjetski Savez pomogao Jugoslaviji u oslobađanju njezina teritorija tijekom Drugog svjetskog rata opskrbom oružjem i oslobođenjem Beograda (Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999., 179.)
- 14 Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991: od zajedništva do razlaza* (Zagreb, 2006.), 269.
- 15 Za sjedište Informbiroa izabran je Beograd, a zamišljen je da pomaže socijalističkim zemljama u njihovu putu u komunizam po sovjetskom modelu te da bude krovna organizacija svih komunističkih partija (Ivo Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, Zagreb, 1990, 38).
- 16 Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 38-40.
- 17 Bencetić, „Sukob Jugoslavije i Informbiroa u karikaturi zagrebačkog „Vjesnika“ (1949.-1960.)“, 183.
- 18 Bilandžić navodi kako se komunistički oružani ustanak u Grčkoj (1946-1949) uspješno razvijao, dijelom uz jaku logističku pomoć Jugoslavije, a revolucionarna vizija KPJ računala je da će se Grčka, kada postane komunistička, pridružiti balkanskoj federaciji (Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 290.)

- 19 Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 292.
- 20 Isto, 297.
- 21 Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 119.
- 22 Bencetić, „Sukob Jugoslavije i Informbiroa u karikaturi zagrebačkog „Vjesnika“ (1949.-1960.)“, 185.
- 23 Isto.
- 24 Maroje Mihovilović, Mario Bošnjak, Sead Saračević, *Sukob s Informbiroom* (Zagreb, 1976), 45.
- 25 Martin Previšić, „Informbirovska emigracija“, *Historijski zbornik*, god. LXV (2012), 172.
- 26 Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 128.
- 27 Dušan Bilandžić, *Kongresi naše Partije* (Beograd, 1986), 26.
- 28 Isto.
- 29 Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, 299.
- 30 Joško Palavršić, *Teška 1948.* (Zagreb, 1968), 22.
- 31 Isto, 15.
- 32 Peruško Vindakijević, *Od oktobra do otpora*, 237.
- 33 Marijana Piskova, https://www.Researchgate.net/publication/317303988_THE_IMAGE_OF_THE_COLD_WAR_CARICATURES, str. 5. (8.12.2018.)
- 34 John Etty, *Red Crocodile: the Bravest of the Brave*, <https://ejournals.cambridge.wordpress.com/2015/04/15/krokodil-digital-archive/>, (8.12.2018.)
- 35 Lenjin navodi kako „novine nužno moraju postati organi raznih stranaka, a njihovi suradnici i urednici članovima tih partija. Tiskare, trgovine knjigama, čitaonice, knjižnice i ostale ustanove moraju biti pod partijskim nadzorom. Organizirani socijalistički proletarijat mora nadzirati sve takve proizvode te ih, od početka do kraja, bez iznimaka i u potpunosti, pretočiti u živuće proleterske planove“, <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1905/nov/13.htm>, (8.12.2018.)
- 36 Etty, *Red Crocodile: the Bravest of the Brave*, <https://ejournals.cambridge.wordpress.com/2015/04/15/krokodil-digital-archive/>, (8.12.2018.)
- 37 Peruško Vindakijević, *Od oktobra do otpora*, 238.
- 38 Isto.
- 39 Isto.
- 40 Vladimir Petrović ističe kako je Tito za Sovjetski Savez postao „plaćenik međunarodnog kapitalizma i nosilac fašističkog režima“ i kako je „ismejavan u državnoj propagandi SSSR-a“, Vladimir Petrović, *Titova lična diplomatija: Studije i dokumentarni prilozi*, https://www.academia.edu/35388538/Titova_lična_diplomatija_Studije_i_dokumentarni_prilozi(Beograd: Institut za savremenu historiju, 2010.), 15.
- 41 Jurij Kostiljev, „Jezični portret Josipa Broza Tita u sovjetskome tisku“, u: Ivana Peruško Vindakijević, *Od oktobra do otpora*, 238.
- 42 Petar Žarković navodi kako je rukovodstvo KPJ u sovjetskom tisku bilo prikazivano kao „špijunska fašistička klika“ koja se prodaje imperijalistima i koja je u Jugoslaviji uspostavila „gestapovsko-teroristički režim fašističkog tipa“, http://www.yuhistorija.com/serbian/medj-politika_txttooc2.html, (8.12.2018.)
- 43 Isto, 239.
- 44 Častuške su produgljive narodne popijevke satiričkoga karaktera.
- 45 Evgenij Matonin, *Iosip Broz Tito* (Moskva: Molodaja gvardija, 2012.), u: Ivana Peruško Vindakijević, *Od oktobra do otpora*, 239-240.
- 46 Karikatura (tal. *caricatura*, od *caricare* : pretjerivati, pretovariti), namjerno pretjeran prikaz karakterističnih svojstava osoba, pojava, događaja, stvari itd., često kao sredstva društvene, političke ili moralne kritike, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=30506>, (8.12.2018.)
- 47 Etty, *Graphic Satire in the Soviet Union: Krokodil's Political Cartoons*, 29.
- 48 Zajednički pseudonim trojice sovjetskih slikara i karikaturista rođenih početkom 20. stoljeća: Mihajla Vasiljeviča Kuprijanova, Porfirija Nikitoviča Krilova i Nikolaja Aleksandroviča Sokolova. Bili su poznati i popularni po karikaturama koje su objavljivali u *Pravdi*, *Krokodilu* i dr., ilustracijama knjiga i političkim plakatima kojima su reagirali na zanimljive teme dana, <http://proleksis.lzmk.hr/33104/> (8.12.2018.)
- 49 Boris Efimovič Efimov, ruski grafičar i karikaturist ukrajinskog podrijetla(Kijev, 28. rujna 1900.- Moskva, 1. listopada 2008.). Od 1922. godine bio je karikaturist moskovskih novina i satiričkog časopisa *Krokodil*. Bio je autor oštre političke i antifašističke karikature; objavio je više albuma: *Karikature* (1924.) i *Hitler i njegova rulja* (1943.), <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=28928>, (8.12.2018.)
- 50 Peruško Vindakijević, *Od oktobra do otpora*, 243.
- 51 Aleksandar Kabakov, Evgenij Popov, *Aksjenov*, <http://book-online.com.ua/read.php?book=6762>, u: Ivana Peruško Vindakijević, *Od oktobra do otpora*, 242.
- 52 Peruško Vindakijević, *Od oktobra do otpora*, 243.
- 53 Isto, 245.

Tito in the Jaws of the *Krokodil* Magazine

Summary

The diplomatic conflict between Yugoslavia and the Soviet Union in 1948 had not only political, economic, social consequences but also a great influence on culture and art. After the split between Yugoslavia and the Soviet Union, the latter tried to portray Tito as the enemy of the Soviet people. The anti-Yugoslav propaganda used political cartoons that were mostly published in Krokodil (lit. the crocodile), a satirical magazine that succeeded in leaving a trace in the Soviet general public.

Keywords:

USSR, Yugoslavia, diplomatic conflict, Josip Broz Tito, Stalin, political cartoons, anti-Yugoslavian propaganda

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 14 2019.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 14 2019.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XIV, broj 14, 2019.

Glavni i odgovorni urednik
Mihaela Marić

Zamjenik glavnog urednika
Saša Vuković

Uredništvo
Matea Altić, Ivan Grkeš, Marta Janković,
Mario Katić, Igor Krnjeta, Mihaela Marić,
Petar Plastić, Saša Vuković

Urednici pripravnici
Andrija Banović, Alen Obrazović,
Alen Okreša

Redakcija
Matea Altić, Andrija Banović, Ivan Grkeš,
Marta Janković, Mario Katić, Igor Krnjeta,
Mihaela Marić, Alen Obrazović, Alen Okreša,
Petar Plastić, Saša Vuković

Tajnik uredništva
Petar Plastić

Recenzenti
dr. sc. Miroslav Bertoša
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Branimir Janković
Marko Lovrić
dr. sc. Jelena Marohnić
dr. sc. Josip Mihaljević
dr. sc. Jasmina Osterman
dr. sc. Martin Previšić
Filip Šimetin Šegvić, asist.
dr. sc. Ivica Šute

Lektura i korektura
Franka Belović, Danijel Blazsetin, Lucijan
Borić, Paula Bradić, Katarina Cukovečki,
Paula Fajt, Tanja Jelinić, Ivana Kovačić,
Ema Maglić, Mateja Papić, Borna Treska

Oblikovanje
Tomislav Vlanić

Prijevod s engleskog jezika
Mateo Gospić, Paula Fajt, Alen Obrazović

Izdavač
Klub studenata povijesti – ISHA Zagreb

Tisak
Tiskara Zelina d.d.

Naklada
Tiskano u 150 primjeraka

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima
izražavaju isključivo stavove i mišljenja
autora i ne predstavljaju nužno stavove i
mišljenja uredništva i izdavača

Izdavanje ovog časopisa financijski su
omogućili:

Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu

Centar za komparativnohistorijske i
interkulturne studije Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu

Redakcija časopisa Pro tempore im iskreno
zahvaljuje na financijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva
Klub studenata povijesti – ISHA Zagreb
(za: Uredništvo Pro tempore),
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

Kontakt
pt.urednistvo@gmail.com